

A 15 éves háború a Vatikán szemszögéből

Marko Jačov

I Balcani tra Impero Ottomano e Potenze

Europee (sec. XVI e XVII)

Il ruolo della diplomazia pontificia

Periferia, Cosenza, 1997. 280 old.

A szerző eddigi munkássága többek között a Pápaság balkáni politikájának vizsgálatára irányult: Rómában 1991-ben napvilágot látott kötetében a Szentszék és az ipcki pátriarkátus kapcsolatát vizsgálta az 1557-1699 közti intervallumban. E most megjelent könyve – több szempontból is megtévesztő címet viselve – e tematikát, a közép- és délkelet-európai térség politikai és hadtörténetét bővítve tárgyalja. A címből azonban nem derül ki, hogy a könyv a zárójelben megjelölt két évszázad egy aránylag rövid szakaszát, a 16. század utolsó és a 17. század első évtizedének felét vizsgálja, az ún. hosszú vagy 15 éves háború (1591-1606) időszakát. Azt is meg kell jegyezni, hogy a Balkán szó szerepeltetése egy olyan munkában, amely döntően az egykori Magyar Királyság területén zajló háborúról szól, a magyar olvasó számára mindenképpen különösen hat.

Marko Jačov kétségkívül fontos témát dolgozott fel, amikor a történeti kutatásban eddig kevésbé tanulmányozott 15 éves háború történetét mutatta be speciális, de mindenképpen lényeges szemszögéből. Míg Paul Niederkorn 1993-ban megjelent könyvében átfogó igénnyel tárgyalta az európai hatalmak és a diplomácia szempontjából a korszak e kiemelkedő eseményét, addig Jačov egy jóval szűkebb nézőpontból, a pápai diplomácia szemszögéből tekintette át a háború történetét. Jačov majdnem kizárólagos igénnyel azokat az információkat, híradásokat adta közre könyvében, amelyek a Pápaság, illetve tágabb értelemben az itáliai államok rendelkezésére álltak a háború eseményeivel kapcsolatban. E munka hasznos a háború történetére vonatkozóan is, de még inkább abból a szempontból, hogyan láthatta a háborút maga VIII. Kelemen pápa (1592-1605), akinak pontifikátusa szinte

teljesen egybeesett a hosszú háborúval. E Róma-központú, s éppen VIII. Kelemen pontifikátusához igazodó, 1592-1605 közötti időszakot feldolgozó mű érthető módon leginkább a vatikáni könyvtár (Biblioteca Apostolica Vaticana) és levéltár (Archivio Segreto Vaticano) anyagaira, továbbá kiegészítő jelleggel a kortárs itáliai krónikások, történetírók híradásaira épül. A háborúra vonatkozó szakirodalomból is főként azokat hasznosította Jačov, amelyek kapcsolódnak a pápai diplomáciahoz. Emellett a dalmát származású szerző horvát, s kisebb részben német nyelvű könyveket, tanulmányokat is felhasznált. Bár a szerző nem turkológus, mindenképpen sajnálatos, hogy Hammer és Iorga kétségkívül kiváló, de helyenként talán már elavultnak is ható munkáin kívül más oszmanisztikai szakmunkát nem használt. Művének másik hiányossága az, hogy a háború történetére vonatkozó magyar szakirodalmat egyáltalán nem ismeri, sem a bibliográfiában, sem a jegyzetekben nem találkozunk magyar tanulmányokkal. Tény persze, hogy a háború történetével foglalkozó, főként a múlt század végén készült tanulmányok eredményeinek felhasználása a magyarul nem tudó kutatók számára komoly nehézséget jelent. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy például Paul Niederkorn legalább hivatkozott könyve bevezető részében e magyar munkák nagy részére, jóllehet nyelvi problémák miatt aligha tudta czekek hasznosítani.

Jačov munkája hat nagy fejezetre tagolódik, ezek pedig sok kisebb-nagyobb alfejezetről állnak. A szerző a háború hagyományos szakaszolását (1593-1596, 1597-1603, 1604-1606) egyáltalán nem követte, sokkal inkább a pápai diplomácia, illetve saját szempontjai alapján osztotta részekre munkáját. Kissé zavaró számomra, hogy egy-egy fejezet valamikor a hadjáratok év közepén szakad meg, s innen folytatódik a következő fejezetben.

A rövid bevezetés utáni első nagy fejezet a *Hosszú menetelés Európa szíve ellen* hangza-

tos címet viseli. Ebben a szerző bemutatja a háború kezdeteit, a horvátországi bevezető csatározásokat 1591-92-ben, Haszán boszniai pasa 1593. június 22-i sziszeki vereségét, az 1593. évi oszmán és császári hadműveleteket Magyarországon és Horvátországban, valamint az 1594. évi harcokat. A háborús események tárgyalása mellett több alfejezetben elemzi a külpolitikai hátteret, különös tekintettel a Szentszék diplomáciai tevékenységére (például Giovanni Francesco Aldobrandini spanyolországi vagy Fabio Genga és Alfonso Visconti erdélyi missziói). Emellett a valóban balkáni vonatkozású eseményeket is bemutatja, így például az Oszmán Birodalom elleni 1594. évi szerb felkelést, az albán területen való mozgalmat, továbbá a román vajdaságok (Havasalföld, Moldva) és Erdély törökellenes küzdelmeit. Az utóbbi események kapcsán az 1595. évre vonatkozó eseményeket is tárgyal Jačov, így az 1595 januárjában II. Rudolf császár és Báthori Zsigmond fejedelm között megkötött prágai egyezményt, valamint a Ferhád pasa által 1595 májusában megkezdett havasalföldi hadjáratot.

A második nagy fejezet a Szentszék kisérlését tárgyalja Magyarország és a Balkán felszabadítására. E fejezetben elsősorban az 1595-ös év hadi és politikai eseményeiről olvashatunk, de a következő, 1596. év bizonyos történéseit is idekapcsolta a szerző. Jačov bemutatja Esztergom és Visegrád visszafoglalását, amelyekben része volt a pápai segélyhadaknak, valamint kitér a dél-dunántúli harcokra is. Elég részletesen tárgyalja a Ferhád helyébe lépő Szinán nagyvezír havasalföldi hadjáratának kezdeti sikereit, majd kudarcát, az erdélyi belpolitikai eseményeket, továbbá az oszmánellenes balkáni megmozdulásokat 1595-1596 folyamán.

A harmadik fejezet a *Szultán Magyarország* címet kapta. E részben a szerző az 1596. évi oszmán hadjáratot mutatja be az itáliai források tükrében. Tárgyalja a hadjáratot névleg vezető III. Mehmed szultán Magyarországra vezető útját, Miksa főherceg haditevékenységét, Eger török ostromát, Báthori Zsigmond csatlakozását Eger felmentése érdekében, s nem utolsósorban az egész háború legnagyobb hadieseményét, az

1596. október 22-26. között vívott mezőkeresztesi csatát. Itt megjegyezném, hogy a szerző – szemben a magyar történeti kronológia II. kötetében szereplő helytelen október 26-28-i keltezéssel, amely azóta számos hazai kiadványban felbukkant – eltekintve az alfejezet címében szereplő 23-25-i dátumtól, itáliai forrásai alapján helyesen datálja az eseményt.

A negyedik fejezet a pápai diplomácia újabb vállalkozását elemzi, amikor az egyrészt Lengyelországot próbálta bevonni a törökellenes ligába, másrészt újabb sereget indított a magyarországi frontra. Az események sorában a szerző bemutatja Szaturdzsi Mehmed pasa 1597. évi hadjáratát, a keresztény szövetségesek sikeres pápai és kudarccal végződő győri ostromát, Báthori Zsigmond Temesvár elleni támadását. E fejezet az előzőekhez hasonlóan átnyúlik a következő esztendőre, hiszen Győr 1598. március 28-29-én történt visszavételével zárul.

Az ötödik fejezet az 1598-1601 közötti politikai és katonai eseményeket vázolja. Kisebbségi alfejezetek tárgyalják többek között Báthori Zsigmond fejedelm lemondását, Szaturdzsi Mehmed Erdély elleni eredménytelen 1598. évi hadjáratát, a császári csapatok magyarországi foglaltságait. Az 1599. év eseményei között olvashatunk Báthori András kardinális hatalomra kerüléséről, Vitéz Mihály havasalföldi vajda általi legyőztetéséről és haláláról, valamint a hajdúk törökök elleni akcióiról. Az 1600. év vonatkozásában külön alfejezet foglalkozik Kanizsa elestével, valamint az erdélyi eseményekkel, Vitéz Mihály vereségével. A következő, 1601. évet illetően az erdélyi belháborún kívül Székesszevárvár visszavételét és Kanizsa sikertelen ostromát mutatja be egy-egy kisebb alfejezet.

Az utolsó, hatodik fejezet a *Végző magyarországi hadműveletek* címmel a 15 éves háború utolsó éveiről szól, az 1602-1605 közötti intervallumban. Ezek sorában említjük Székesszevárvár török általi visszafoglalását, Buda sikertelen császári ostromát, az 1603. évi erdélyi eseményeket (Székely Mózes fellépése és veresége), továbbá a Bocskai mozgalmat és törökkel való kapcsolatait. A szerző röviden utal a zsitvatoroki békére

is. A munka végén Jačov rendkívül röviden összegzi a háborút a „balkáni népek” szempontjából és kitekintést ad.

A kötetet bibliográfiai rövidítésjegyzék és a könyvben szereplő hely- és személynevek mutatója zárja. Ez utóbbi igen alapos, bár a magyar hely- és személynevek kapcsán a magyarul szemmel láthatóan nem tudó szerző számos hibát vét, s nem csak a magyar ékezetek általában helytelen írását lehet megemlíteni. A németül Altenburg néven szereplő helységet például Óvár helyett Magyarvárosnak fordítja, a németesen Rakosch-nak írt Rákos mezőjét a mutató tévesen csata helyszínének tünteti fel, holott a kötetben helyesen Bocskai és Lala Mehmed találkozójának színhelyéül említi a szerző.

Jóllehet Jačov a balkáni népek nézőpontját is igyekezett érvényesíteni munkájában, s ezért minden fejezetben kitért egy vagy több alfejezetben azok mozgalmaira (értelmezésében ez nemcsak a román vajdaságokat, hanem Erdélyt is magában foglalja), e törekvése kevesebb sikerrel járt véleményem szerint, s a munka szerencsére inkább a jórészt Magyarországon folyó nagy háborúról szól. Számos hasznos adatot tárt fel Jačov alapvetően primér forrásokra támaszkodó könyve, s ezek kapcsán néhány jó turkológiai vonatkozású megfigyelést is tett. Ezek sorában említeném a török hadicélok felsorolását: Magyarország Habsburg kézen való részének elfoglalása, Bécs és Prága bevétele, a Róma ellen való vonulás (vö. 27. o.). A vatikáni forrásokra épülő megállapítást alátámasztják velencei követjelentések és más források is.¹ Egy másik jó megállapítása a magyar szakirodalomban általában jól „megőregített”, 80 évesnek feltüntetett Szinán nagyvezír életkorára vonatkozik.

A szerző ugyanis utal arra, hogy ha 1581-ben egy velencei forrás 53 évesnek nevezte, akkor 1593-ban mindössze 65 éves lehetett (27. o. 40. jegyzet). A jó megállapítások mellett azonban több tévedéssel is találkozunk a munkában. Olykor maguk a források is rejtene magukban hibákat, s a nem hadtörténész szerző korábban nem foglalkozott a háború történetével. E tévedések sorában tallózva megemlíteném, hogy a székesfehérvári (pákozdi) csata bizonyosan nem november 2-án (35. o.) hanem 3-án volt, Füleket nem 1593. november 25-27 között, hanem november 19-27 között ostromolták a császári csapatok, s a Füleket felmenteni igyekvő török csapatokat sem november 27-én (36. o.), hanem 21-én (a Magyar történeti kronológia II. kötete szerint tévesen 11-én) győzték le. A jórészt a magyar történetírásban is előforduló kronológiai jellegű hibák egy része abból fakad, hogy a szerző nem vette észre, forrásai egy része a régi, Julianus-naptár és nem az 1582-ben bevezetett Gergely-naptár szerint keltezte az eseményeket. Így Veszprém török ostromát a szerző tévesen tette szeptember 22-27-re, Palotát pedig 30-ra (34. o.), ezeket az Új-naptár alapján október 2-7-re, illetve november 10-re tehetjük. Az pedig alapvetően hibás, hogy a törökök 1593 októberében elfoglalták volna Pápát (36. o.).

Jačov könyve tévedéseivel együtt is kétségtelenül fontos hozzájárulás a 15 éves háború kutatásához, az általa feltárt levéltári és könyvészeti adatokat bizonyosan hasznosítani tudják a korszak kutatói.

Tóth Sándor László

¹ Lásd erről bővebben Tóth Sándor László: Szinán nagyvezír tervei 1593-94-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 1982. 159-174.